

Gurba, Jan

Kazimierz Majewski - badacz kultury trypolskiej : (w 100-lecie urodzin uczonego oraz wyodrębnienia tej kultury przez Wikentego Chwojkę)

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 286-288

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRONIKA

JAN GURBA

KAZIMIERZ MAJEWSKI – BADACZ KULTURY TRYPOLSKIEJ (W 100-LECIE URODZIN UCZONEGO ORAZ WYODRĘBNIEŃ TEJ KULTURY PRZEZ WIKENTEGO CHWOJKĘ)

Zainteresowanie naukowe prof. Kazimierza Majewskiego (1903–1981) – archeologa antycznego¹ – skupiały się przede wszystkim nad zagadnieniami kultury egejskiej², kultury trypolskiej (sam od 1941 r. konsekwentnie używał terminu kultura trypilska³) oraz kontaktów ziem polskich z Imperium Rzymskim.

Po zajęciu Lwowa w 1939 r. przez Armię Czerwoną, doc. K. Majewski wieloletni pracownik Uniwersytetu Jana Kazimierza i od kilku miesięcy kierownik Katedry Historii Starożytnej, został utrzymany na tym stanowisku w radzieckim ukraińskim Uniwersytecie im. Iwana Franki. Równocześnie w latach 1940–1941 i 1944–1945 był starszym pracownikiem naukowym Oddziału Lwowskiego Instytutu Archeologii Akademii Nauk USRR. Bezpośrednio po wyzwoleniu Lwowa spod niemieckiej okupacji był organizatorem i kierownikiem Oddziału Archeologii Muzeum Historycznego we Lwowie. Z Marcjaniem Smiszko i Iwanem Starczukiem wznawili prace dydaktyczne na Uniwersytecie Lwowskim, w którym zorganizowali Katedrę Historii Starożytnej i Archeologii⁴. Był chyba jedynym Polakiem, którego kilka prac odnotowano w Bibliografii archeologii USRR 1918–1980 I. G. Szowkoplasy i N. G. Dmitrenko⁵.

¹ Por. L. Press i in., *Kazimierz Majewski (25 III 1903–27 VIII 1981). Życie i dzieło*, Arch., t. 33, 1982 (1985), s. 9–45 oraz S. Kołkówna, *Bibliographie des travaux du Professeur Kazimierz Majewski de 1982 à 1972*, APolona, t. 14, 1973, s. 15–52; *Bibliografia prac prof. K. Majewskiego za lata 1932–1972. Addenda*, Arch., t. 33, 1982 (1985), s. 40; *Bibliografia prac prof. K. Majewskiego za lata 1973–1981*, tamże, s. 40–42; C. M. Ljaško [w:] *Trypilska cywilizacja. Encyklopedia*, Kyïv 2004, t. 2, s. 312–313.

² Por. K. Majewski, *Kultura agajska*, Biblioteka Filomaty, Lwów 1933; *Figuralna plastyka cykladzka, geneza i rozwój form*, „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie”, Dz. 1, t. 6, 1935, fasc. 3.

³ W powojennej polskiej literaturze ogólnie przyjęto określenie *kultura trypilska*, utworzone od rosyjskiej nazwy miejscowości Trypolle. Por. T. S. Passek, *Periodyzacja tripolskich poselenii*, MIA, t. 10, 1949.

⁴ M. Smiśko, *Lvivskij viddil Instytutu archeolohii AN USRR v 1944 r.*, „Archeolohija”, t. 1, 1947, s. 187; A. Zakościelna, J. Gurba, *Wkład Marcjana Smiszki w badania nad neolitem Podkarpacia i Wołynia*, „Materiały i doświadczenia z archeologii Prykarpattja i Wołyni”, Vyp. 8, 2002, s. 25.

⁵ I. G. Šovkopljas, N. G. Dmytrenko, *Archeologija Ukrainkoj*

Zainteresowania K. Majewskiego kulturą egejską zwróciły jego uwagę na związki plastyki cykladzkiej z plastyką eneolitycznych kultur bałkańskich i nadczarńskich z ceramiką malowaną, a zwłaszcza kultury trypolskiej⁶. Ułatwiło mu to nie tylko zrozumienie rozwoju plastyki cykladzkiej, ale i zasięgu jej wpływów.

W opublikowanym w 1936 roku tomie warszawskiego „Światowita”, K. Majewski ogłosił recenzję rozprawy doktorskiej Heleny Cehak *Plastyka eneolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce*⁷ i artykuł *Gliniane modele chat kultury malowanej na Ukrainie*⁸, stanowiący polemikę z III rozdziałem jej pracy (s. 204–208).

H. Cehak opracowała od nowa, będące od wielu lat w obiegu naukowym, zabytki z Blicza Złotego (rej. borszczyński⁹) i Koszyłowiec (rej. zaleszycki, obw. Tarnopol), Horodnicy i Niezwick (rej. horodenkiwski, obw. Iwano-Frankowski) oraz Zawadyniec (rej. samotycki, obw. Chmielnicki). Uwzględniła jako materiał porównawczy, zabytki z badań Mariana Himnera z lat 1911–1912 w Popudni i Pieniążkowie (rej. chrystyniowski, obw. Czerkasy), znajdujące się w zbiorach warszawskich¹⁰. W swojej recenzji K. Majewski podkreślił, że jest to pierwsze, w tak szerokim ujęciu, opracowanie plastyki figuralnej kultury trypolskiej (dla której w tamtych latach przyjęto w archeologii polskiej nazwę kultury ceramiki malowanej). Przypomnijmy, że oboje autorzy, najbliższą analogię modelu chaty z Popudni¹¹

CCP. *Bibliografčeskij ukazatel' 1918–1980*, Kiev 1989; J. Gurba, KHKM, R. 40, 1982, s. 90.

⁶ K. Majewski, *Archeologia klasyczna w Polsce*, Arch., t. 3, 1949 (1952), s. 234.

⁷ H. Cehakówna, *Plastyka neolitycznej kultury ceramiki malowanej w Polsce*, Świat., t. 14, 1930/1931 (1933), s. 164–252; K. Majewski, Świat., t. 16, 1934/35 (1936), s. 286–288.

⁸ Tenże, *Gliniane modele chat kultury ceramiki malowanej na Ukrainie*, tamże, s. 159–173.

⁹ Podajemy, w miarę możliwości, obecną przynależność administracyjną stanowisk.

¹⁰ Por. E. Majewski, *Sprawozdanie z działalności naszego Muzeum (skarbcza) Przedhistorycznego za rok 1912*, Świat., t. 10, 1912, s. 97, 99.

¹¹ Por. pierwszą publikację: E. Majewski, *Miniaturowe neolityczne siedziby przedhistoryczne z Popudni*, tamże, t. 11, 1919, s. 77–79.

widzieli w zabytku z Suszkiwki (rej. babanski, obw. Czerkasy)¹².

Równocześnie z pracą H. Cehak, w tym samym tomie „Światowita”, ukazała się pośmiertnie wydana w języku francuskim rozprawa doktorska M. Himnera, obroniona na Sorbonie w 1913 r. *Studium o kulturze przedmiceńskiej w zlewisku Morza Czarnego wedle własnych badań wykopaliskowych w Popudni i Pieniżkowie*¹³.

W kolejnym tomie „Światowita” K. Majewski sam wypełnił postulat postawiony we wspomnianej recenzji i opublikował zabytki nieuwzględnione przez H. Cehak *Plastyka terrakotowa kultury malowanej w zbiorach lwowskich*¹⁴: Muzeum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (m.in. unikatową figurkę kobiety z dzieckiem na ręku z nieznanego miejsca Ukrainy, wskazując na analogię z Kryniczki, rej. krzyżopilski, obw. Winnica), Miejskiego Muzeum Etnograficznego oraz Muzeum Akademii Duchownej obrządku greckokatolickiego.

Mimo odnotowania wymienionych prac K. Majewskiego w zestawieniach bibliograficznych systematycznie publikowanych przez Józefa Kostrzewskiego w „Przeglądzie Archeologicznym”, nie zostały później uwzględnione przez niego w podsumowaniu badań przeprowadzonych przed wybuchem II wojny światowej¹⁵.

Jako pracownik Oddziału Lwowskiego Instytutu Archeologii AN USRR prowadził dalsze prace nad kulturą trypolską. Tu odnotujemy jego referat *Trypiłska plastyka w zachodnich obłastiach URSR*, wygłoszony na konferencji Instytutu w Kijowie w styczniu 1941 r.¹⁶ Przypomnijmy, że dopiero w maju 1941 r. wyszła we Lwowie *Kultura trypiłska* Tatiany S. Passek¹⁷. Do tego tematu powrócił w ramach prac reaktywowanego po wyzwoleniu Oddziału¹⁸.

Po przeniesieniu się do Wrocławia wydał przygotowane we Lwowie prace: *Studia nad kulturą trypiłską*¹⁹ i *Chronologia i styl plastyki figuralnej zachodnio trypiłskiej*²⁰, które szybko weszły do obiegu naukowego w Pol-

sce i Ukrainie²¹ i wywołały ożywioną dyskusję²². W pierwszej pracy, opartej przede wszystkim na literaturze, zestawił dane o badaniach nad kulturą trypolską i prawie pełny wykaz stanowisk tej kultury w Galicji Wschodniej²³. Przypomniał, że pierwszą próbę charakterystyki tej kultury przedstawił Bohdan Janusz (W. Karpowicz) już w 1919 r.²⁴ Na lata 1922–1939 przypadają okres ożywionych badań zainicjowanych i kierowanych przez Leona Kozłowskiego. Zawdzięczamy mu podsumowanie wyników badań prowadzonych nie tylko na obszarze Galicji Wschodniej, ale i Ukrainy oraz próbę podziału terytorialnego i periodyzacji kultury trypolskiej²⁵. Wspomnieć należy także o wieloletniej współpracy K. Majewskiego z M. Smiszko, badaczem m.in. Horodnicy²⁶ i z I. Starczukiem, z którym w 1938 r. prowadził wykopaliska w Korniczu (rej. kołomyjski, obw. Iwano-Frankowsk).

K. Majewski przedstawił też tablice synchroniczne chronologii kultury trypolskiej w dorzeczu górnego Dniestru i Prutu, porównując przyjęte ogólnie w tamtych czasach propozycje L. Kozłowskiego²⁷ z dokonanymi przez Oleha Kandybę uzupełnieniami²⁸, nie wnosząc do nich zasadniczych zmian. Periodyzacja O. Kandyby, mimo że nie była oparta na statygrafii²⁹ i nie

²¹ S. N. Bibkov, *Rannotripolskoe poselenie Łuka-Vrubleveckaja na Dneprze, K istorii rannych zemledelčesko-skotovodčeskich plemen na jugovostoke Evropy*, MIA, t. 38, 1953; S. M. Bibkov red.: *Narysy starodavnoji istorii Ukraїnskoji RSR*, Kyїв 1957; T. S. Passek, *Rannezemledelčeskie (tripolskie) plemena Podnestrov'ja*, MIA, t. 84, 1961; O. P. Černyš [w:] *Starodavnie naselennja Prykarpattja i Wołyni (doba pervisnoobščynnoho ladu)*, Kyїв 1974; O. P. Černyš red.: *Archeolohični pam'jatky Prykarpattja i Wołyni kam'janoho viku*, Kyїв 1981; M. Ju. Videjko, *op.cit.*

²² J. Kostrzewski, *PArch.*, t. 8, 1948, s. 124–125; K. Bulas, *Świat.*, t. 20, 1948/49, s. 511–515, Ja. A. Lencman, „Vestnik Drevnej Istorii”, 1950, vyp. 2, s. 181–182; K. Majewski, *Krytyka wydawnictwa PTA*, *Arch.*, t. 2, 1948 (1949), s. 436–445; tegoż nota wywołana recenzją J. Kostrzewskiego: K. Majewski, *B. Bogaevsky, Les instruments de production (ontils) et les animaux domestiques de Tripolié, Leningrad 1937*, *Arch.*, t. 4, 1950/1951 (1953), s. 95.

²³ Prawie pełny, gdyż autor pominął w nim niektóre publikowane przez siebie stanowiska z zabytkami plastyki trypolskiej, jak: Załutyńce (?) rej. zaliszczycki i Zelencze, rej. terebowlański, obw. Tarnopol.

²⁴ Por. J. Kostrzewski, *Dzieje...*, s. 98.

²⁵ L. Kozłowski, *Młodsza epoka kamienna w Polsce (Neolit)*, Lwów 1924, s. 119–155.

²⁶ Por. M. Smiszko, *Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka*, Spr. PAU, t. 44, 1939, s. 38–40.

²⁷ Por. m.in. W. Antoniewicz, *Archeologia Polski. Zarys czasów przedhistorycznych i wczesnodziejowych ziem Polski*, Warszawa 1928; L. Kozłowski, *Zarys pradziejów Polski Południowo-Wschodniej*, [w:] *Polska Południowo-Wschodnia*, t. 1, Lwów 1939, s. 82–97; J. Kostrzewski, *Od mezolitu do okresu wędrówek ludów*, [w:] *Prehistoria ziem polskich*, Warszawa 1939–1948, s. 118–168.

²⁸ O. Kandyba, *Schipenitz. Kunst und Geräte eines neolithischen Dorfes*, „Bücher zur Ur-und Frühgeschichte”, Vol. 5, Wien 1937, s. 21 n.

²⁹ T. S. Passek, *Rannezemledelčeskie...*, s. 9.

¹² Dla przypomnienia por. m.in. T. S. Passek, *Trypiłska kultura*, Kyїв 1941, s. 29, ryc. 5; M. Ju. Videjko, *Trypiłska cywilizacja*, Kyїв 2003, s. 15.

¹³ M. Himner, *Etude sur la civilisation prémycénienne dans le bassin de la Mer Noire, d'après des fouilles personnelles*, *Świat.*, t. 14, 1930/1931 (1933), s. 26–163.

¹⁴ K. Majewski, *Plastyka terrakotowa kultury ceramiki malowanej w zbiorach lwowskich*, *Świat.*, t. 17, 1936/1937 (1938), s. 63–88.

¹⁵ [J. Kostrzewski] Bibliografia literatury dotyczącej pradziejów Polski z lat 1937–1938, *PArch.*, t. 6, 1938–1939, s. 334, 337; tenże, *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań 1939.

¹⁶ Je. Dżbanovskij, *Instytut archeolohii AN USRS u 1944 roci*, „Archeolohija”, t. 1, 1947, s. 184.

¹⁷ T. Passek, *Kultura...*

¹⁸ K. Majewski, *Studia nad kulturą trypolską*, *Archeol.*, t. 1, 1947, s. 126.

¹⁹ jw., s. 357–386.

²⁰ Tenże, *Chronologia i styl plastyki figuralnej zachodnio trypiłskiej*, *Archeol.*, t. 2, 1948, s. 1–16.

uwzględniała różnic w technologii ceramiki³⁰, nie straciła aktualności i obecnie. Natomiast poruszane przez K. Majewskiego zagadnienia etnogenezy kultury trypolskiej – nie do rozwiązania w oparciu o przyjętą wówczas „krótką” chronologię zjawisk – stanowią dziś dla nas jeden ze szczebli w drodze do rozwiązania problemu.

Informacje o nowych odkryciach, których nie mógł wprowadzić w korekcje do tej pracy, zamieścił w postaci not w dziale „Oceny i sprawozdania” w tym samym tomie „Archeologii”³¹.

W r. 1951 w zeszycie dyskusyjnym *Słownika historycznego sztuk plastycznych* ogłosił zwięzłe encyklopedyczne hasło „Trypilska kultura”³². W tym samym roku przeniósł się do Warszawy, gdzie poświęcił się przede wszystkim archeologii antycznej i zagadnieniom kontaktów ziem polskich z Imperium Rzymskim. Stale jednak twórczo śledził rozwój badań nad kulturą trypolską, uczestnicząc w dyskusji naukowej z Serhijem N. Bibikowem oraz ogłaszając noty sprawozdawcze z literatury o najnowszych odkryciach³³.

³⁰ W. Hołubowicz, *Technika obróbki gliny w eneolitycznej osadzie ceramiki malowanej w Szypticach na Bukowinie*, PArch., t. 7, 1947, s. 154–156.

³¹ K. Majewski, *Naczynie zoomorficzne z Nieżwisk*, Arch., t. 1, 1947, s. 253–254; *Kultura trypilska i problem praojczyzny Słowian* [– niesygnowany cytat z artykułu prof. T. Lehr-Splawińskiego], tamże s. 320–321; *Wykopaliska osad kultury trypilskiej na Ukrainie*, tamże, s. 321–323; *Stanowisko kultury trypilskiej w Usatowej*, tamże, s. 328.

³² K. Majewski, *Trypilska kultura*, [w:] *Słownik historyczny sztuk plastycznych. Zeszyt dyskusyjny*, Warszawa 1951, s. 77–78.

³³ K. Maevskij, *Zametki o tripolskoj plastyce. K voprosom zatronutym v knige S. N. Bibikova „Rannetripolskoe [...]”, „Sovetskaja Archeologija”, 1959, nr 1, s. 302–306; S. N. Bibikov, *Otvety recenzentom*, tamże, 1960, nr 1, s. 316–319; K. Majewski rec.: T. S. Pas-*

sek, *Rannezemledelčeskie [...]*, Arch., t. 13, 1962, s. 138–139; tenże rec.: T. S. Pasek, E. K. Černyš, *Pamjatniki kultury linijno-lentočnoj keramiki na territorii SSSR*, „Svod archeologičeskich istočnikov”, vyp. B 1–11, 1963, Arch., t. 16, 1965 (1966), s. 203; tenże, *Odkrycia trypilskiej ekspedycji archeologicznej w dorzeczu Dniestru*, Arch., t. 3, 1949 (1952), s. 377; tenże, *Badania najnowsze nad kulturami Cucuteni–Trypillia, ich genezą i związkami z kulturami sąsiednimi*, tamże, t. 15, 1964 (1965), s. 267.

W r. 1953 Włodzimierz Antoniewicz, subiektywnie³⁴ oceniający „Dotychczasowy dorobek archeologii polskiej”, napisał, że najlepszym znawcą polskim kultury trypolskiej był Kazimierz Majewski, wybitny archeolog klasyczny³⁵. Wydaje się jednak, że jego prac przedwojennych – a tych czasów dotyczyła opinia W. Antoniewicza – nie można porównywać z dorobkiem L. Kozłowskiego, a różny ich charakter nie mógł być podstawą wartościowania.

Rzeczywiście, w pierwszych latach powojennych był najpoważniejszym, i bodajże jedynym polskim badaczem zajmującym się problematyką tej kultury i ocena W. Antoniewicza byłaby słuszna, gdyby odnosiła się do tego okresu. Dopiero odkrycia Konrada Jażdżewskiego w Gródku nad Bugiem w r. 1952 rozpoczęły nowy etap badań nad udziałem kultury trypolskiej w rozwoju kultur eneolitycznych na ziemiach polskich³⁶, co zmusza dzisiejszych badaczy do sięgnięcia w pełni do dorobku K. Majewskiego.

³⁴ A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej XIX i XX wiek*, Warszawa–Łódź 1991, s. 154.

³⁵ W. Antoniewicz, *Dotychczasowy dorobek archeologii polskiej*, „Zapiski Archeologiczne”, z. 4, 1953, s. 49.

³⁶ K. Jażdżewski, *Uwagi ogólne o osadzie neolitycznej w Gródku Nadbużnym w pow. hrubieszowskim (stan. I C)*, APol., t. 2, 1958, s. 279–284.